

## **ФЕНОМЕН АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ: ФОРМУВАННЯ НАРАТИВІВ ПРИГАДУВАННЯ**

**Осадча Л. В.**

*кандидат філософських наук, доцент,  
професор кафедри філософської антропології,  
філософії культури та культурології*

*Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики  
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова  
м. Київ, Україна*

Кінець XIX – перша половина XX століття став періодом розквіту історичної науки. Сформувалася її методологічна база, зокрема прийоми верифікації інформації за допомогою тогочасних новітніх розробок у галузі фізики, хімії. Накопичені гуманітарні знання в області соціальних відносин, філософії, антропології дозволили окреслити тисячолітні осі хронотопу універсальної історії людства. Історія стала «царицею» гуманітарної науки, завдяки урахуванню теоретичних даних інших суспільствознавчих дисциплін, що дозволило їх працювати зі статичними та динамічними чинниками темпоральної тяглості.

Це сформувало уявлення про історію як строгу, категорично верифіковану галузь знання. Метод опису, притаманний природничим наукам, сформував її однопаративний стиль викладу. Це також посприяло трансформації епістемологічних вимог до істинності гуманітарного знання: сутність явища почала трактуватися як його генеалогія, тобто онтологія підмінялася історією. Саме тому остання виявилася зручним маніпулятивним інструментом в руках тоталітарних ідеологів. Так, міф про арійський етнос ліг в основу ідеологеми вищості й вічності Третього рейху. Теорія економічних формацій Маркса перетворилася на доксу комуністичної ідеологеми Радянського Союзу. Нині російські пропагандисти виправдовують загарбницьку війну проти України міфологемами, заснованими на квазі-історичних теоріях. Теза про те, що історія не знає умовного способу, посприяла не академічній суворості її наукових засад, а посилювала маніпулятивну складову політичного дискурсу. «Що вже й казати, – стверджує польський дослідник Мар'ян Голька, – пам'ять є вагомою ставкою у грі за владу – у грі, де використовуються всі прийоми, потрібні для перемоги, разом із маніпуляцією і створенням штучної пам'яті» [1, с. 28].

Думку про конструйованість, контекстуальну змінюваність знань про минуле висловлювали у своїх роботах Томас Кун «Структура наукових революцій», Жан-Франсуа Ліотар «Ситуація Постмодерну», Мішель Фуко «Археологія знання». Оповідь про минулі події завжди

подається як об'єктивна, з претензією на існування законів історичної необхідності. Однак особи, які приймали доленості рішення у свої епохи (правителі, полководці, бунтарі), керувалися почасти емоціями, діяли під тиском обставин, а не аподиктичних закономірностей. З огляду на це, французькі історичні антрополози, представники так званої школи «Анналів», стверджували, що дослідник минулого має бути психологом, соціологом, економістом і лише після цього він може наважитись на дослідження динаміки соціальних процесів.

На зламі XX-XXI століть довіра до історичної науки помітно похитнулася через її маніпулятивний потенціал, натомість все значнішої ваги почали набувати студії пам'яті, мета яких полягала у демонстрації подій минулого крізь призму людських почуттів, а не бездушної логіки політичної системи. Минуле стало приводом для суспільного діалогу, що спирався не лише на верифіковані свідчення, а й на почуття, емоції, травматичні переживання очевидців.

Історію почали творити ті, хто раніше губився у мовчазній масі «маленьких людей». Історія стала перехрестям літературних, кінематографічних, образотворчих експериментів. Вона збагатилася умовним способом викладу, тобто аналізом можливих альтернативних сценаріїв минулого. Цей феномен називається альтернативною історією. Вона є умоглядним експериментом, що досліджує значні наслідки, які могли б виникнути при незначній зміні ходу реальних подій у минулому.

Перевага альтернативного минулого полягає в тому, що воно вчить дивергентному мисленню, критичному аналізу, стратегуванню майбутнього крізь призму минулого, адже минуле сповнене фантазій не менше, ніж проекти майбутнього. «На перший погляд, альтернативна історія має справу з минулим, але вона завжди робить це з метою змінити наше сьогодення та майбутнє. Кожна альтернативна історія фокусується на недоліках сьогодення і вивчає можливості його покращення шляхом репетиції кількох сценаріїв» [5, р. 13].

Так, першим альтернативним істориком був ще Тіт Лівій, котрий у роботі «Історія Риму» міркував, чи пішов би Александр Македонський війною на Рим, якби прожив довше, і яким би був результат зіткнення двох найпотужніших тоді армій світу.

Художні твори, виконані в жанрі альтернативної історії, привертають значну увагу масового читача. За легким і часто менш болісним та драматичним, ніж реальний, сюжетом ховається вміло вплетена реально-історична оповідь. За розвагою стоїть кропітка просвітницька робота. Так, публіка схвально прийняла фільм Квентіна Тарантіно «Одного разу в Голлівуді» 2019 року, де зображується уникнення ритуального вбивства акторки Шерон Тейт представниками секти Чарльза Менсона. Кінокартина демонструє альтернативний до реальності хеппі-енд. Стрічка вийшла на 50-ті роковини з дня трагедії і змогла нагадати про події та вшанування пам'яті загиблих у нетравматичний спосіб.

Книга Бена Елтона «Знову й знову», написана 2014 року, викликала широку інтелектуальну суперечку про актуальні виклики неоімперської агресії у світі. В основі її сюжету фантастична історія про подорож сучасного британського спецназівця на ім'я Г'ю Стентон у минуле, а саме 28 червня 1914 року, для запобігання вбивства австрійського ерцгерцога Франца-Фердинанда та недопущення Першої світової війни. У книзі захоплюю пропрацьовуються чотири сценарії розгортання подальших подій, де світова війна все одно виявляється неунікненою, бо ніщо не заважає міцніти німецькій та радянській тоталітарним диктатурам. Таким чином, автор підкреслює вбивчу роль політико-ідеологічної агресії у розв'язанні світових війн, що знову почав міцніти у світі й формувати нову вісь зла.

В Україні напрямком альтернативної історії навіть набув окремої назви «Якбитологія». Назва виникла завдяки книзі Дмитра Шурхала «Українська якбитологія. Нариси альтернативної історії», виданій 2017 року, де автор ретельно аналізує біфуркаційні точки вітчизняної історії та вірогідні інші сценарії перебігу подій. У романі Петра Кралюка «Діоптра» аналізується період українського передвідродження з його книжністю, самоврядністю, зародженням козацького руху, реактуалізується культурний внесок таких діячів XVI століття, як Мелетій Смотрицький, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Касіян Сакович.

Патріотичний роман Андрія Кокотюхи «Червоний», що вийшов 2012 року, є цікавим як за структурою, так і за стилістикою написання. Кожен розділ роману подається як оповідь трьох свідків про життя воїна УПА Данила Червоного. Зокрема, один з розділів подається як слідча справа НКВДистського агента. Завдяки майстерній імітації офіційного стилю, перші читачі сприйняли твір не як фікшн, а як роман-розслідування, тому авторові довелося окремо спростовувати цю ситуацію. Врешті, твір отримав продовження у двох частинах та був екранізований.

Альтернативна історія – така форма науково-літературного пригадування, за якої сухі, раціональні, науково вивірені концепти набувають емоційних форм, повертаються з архівів культурної пам'яті у комунікативний простір актуальної історії.

### **Література:**

1. Голка Мар'ян. Суспільна пам'ять та її імпланти. Київ: Ніка-Центр, 2022. 216 с.
2. Елтон Бен. Знову і знову. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 472 с.
3. Кокотюха Андрій. Червоний. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. 298 с.

4. Кралюк Петро. Діоптра. Або дзеркало в якому бачимо не лише себе, а й інших, подорожуючи в часі та просторі: історико-інтелектуальний детектив. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. 115 с.

5. Niefanger Dirk. Alternative History. London: Palgrave Macmillan, 2020. P. 13-17

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-390-6-6>

## **ВТРАЧЕНА ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА СЕРЕДМІСТЯ КРЕМЕНЦЯ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

**Панфілова О. Г.**

*кандидат мистецтвознавства, доцент,*

*доцент кафедри образотворчого мистецтва*

*Волинський національний університет імені Лесі Українки*

*м. Луцьк, Україна*

Євреї у Кременці з'явилися приблизно у XV ст., про що свідчать мацеви одного із найбільш старовинних в Україні єврейських некрополів. У кінці XVIII – початку XIX ст. Кременець став важливим центром хасидизму. Традиційною формою поселення та організації життя єврейських громад у Східній Європі був штетл («містечко») із синагогою, базаром, цвинтарем та особливою формою місцевої забудови [4]. Середмістя Кременця являло собою суцільний лабіринт вуличок із одно– чи двоповерховими будиночками, єврейськими крамничками. Переважно тут жила багатодітна біднота. Одним із традиційних напрямів занять єврейського населення Волині було ремісництво. Місто було переповнене євреями-ремісниками: кравцями, шевцями, цирульниками, ювелірами. У кварталі стояв стійкий запах часнику, кіз та курей, яких часто тримали в оселях. Заможні ж євреї зазвичай мали муроване помешкання вздовж центральних вулиць. Єврейська спільнота, порівняно з поляками й українцями, була найбільш різношерста: за рівнем заможності, вірою, освітою.

Місто зберегло чудові зразки дерев'яної архітектури XVIII і XIX століть, які у поєднанні із комплексом барокових поєзуйтських будівель гармонійно вписувались у гірський ландшафт. Дерев'яні будиночки по вул. Широкий, Старий Ринок, Левінзона та Кравецькій, у переважній більшості єврейські, характеризувались мансардовими зламами, ганочками з балюстрадами та стовпами, які підпирали виступи дахів. Крім них траплялися міщанські будівлі-дворики з колонами, оздоблені руками місцевих ремісників. Майже всі вони були знищені під час німецької окупації й залишилися лише на численних картинах,